

cházejí na dočasného držitele závodu nebo nemovitosti, pro něž povolení bylo uděleno, vyjímajíc ten případ, že by v povolovací listině užívání vody výslovně bylo omezeno na osobu žadatelovu. Nástupce přejímá zároveň i všechny povinnosti s užíváním vody spojené (roz. min. orby ze dne 19. ledna 1877 č. 14.256, časop. »Zeitschr. für Verw.« r. 1877 č. 33). Vodní práva užívací mohou býti udělena na neurčitou dobu nebo na jistý čas aneb i do odvolání. Užívací právo zaniká, když stavba nebyla provedena ve lhůtě v koncesní listině stanovené nebo byl-li účel užívání v listině výslovně uveden, když účel tento odpadne nebo se změní (tak zejména při podnicích živnostenských).

VIII. Ministerstvo orby vydalo normativ směřující proti zneužívání vodních sil, jehož tendence čelí k tomu, aby bylo zabráněno bezvýsledným pokusům a neužitečnému jich maření. Dle přání ministerstva orby mají vodní síly býti propůjčeny toliko tomu, kdo jich též skutečně využítuje a má býti odstraněno vše, co by takovýmto interesentům bránilo v dosažení a využitkování jich. Tato tendence normativu zračí se zvláště zřejmě v ustanoveních o míře a trvání vodních práv. Výnos poukazuje k tomu, že národohospodářská cena vodních sil a stálé stoupání této ceny jest důležitou součástíkou národního jmění zejména v zemích alpských a že sluší tudíž všech vhodných prostředků k tomu použití, aby co nejlépe sil těchto bylo využito, jakož i přísně hleděti k tomu, aby na zmar nepřicházely a aby spořádané poměry všude byly zavedeny a zachovány. Při ustanovení rozsahu užívání vody jest přihlížeti jednak k potřebě žadatelově a s druhé strany k stávajícímu přebytku vody, kterýchžto ohledů tam, kde nebylo konkurence, zhusta dříve šetřeno nebylo. Jelikož národohospodářský význam vodních sil stále roste a za to míti nelze, že státní správa by se chtěla svého disposičního práva nad nimi pro vždy vzdáti, budiž ustanovení o omezení užívacího práva vydatněji používáno a povolení udělováno dle okolností na omezenou dobu nebo do odvolání. Ovšem musí při tom podnikateli býti ponechána možnost zisk a umoření použitého kapitálu si zabezpečiti, poněvadž jinak by tím využitkování vodních sil bylo znesnadňováno a stěžováno.

Vojsko a válečnictví.

I. Pojem a vývoj.

Vojskem rozumí se pospolitost (souhrn) vojensky organisované moci určitého státu mimo vše to, čeho nezbytně potřebí k doplňování, udržování, výzbroji atd. moci této. Ve městech řeckých záležela vojska z řad občanů, v nichž sloužiti bylo právem i povinností každého občana, pokud stát sám výjimku neustanovil; v čas tísně zbrojili se však i otroci. Ježto z počátku k praporům voláni pouze občané, nebyla vojska řeckých států tuze značna; Sparta, kde se válečná moc občanů do jisté míry dala pokládati za vojsko stálé, obrala si první za úkol vycvičiti spořádané vojsko; než konservativní lpění na starých zvycích překazilo tu zdárný vývoj vojenského organismu.

V Římě povinen byl každý občan od 17. do 46. roku ke službě vojenské, pokud neprodělal 16 (v naléhavých případech i 20) polních tažení (nebo neprodělal-li tolikéž 16—20 let v poli) jako pěšák nebo jezdec. Toliko poslední třída t. zv. capite censi, velati byla ze služby válečné vyloučena. Teprve Marius pojal v legie i tyto capite censos. Římané měli

i jakýsi druh artilerie, máme-li na zřeteli různé jich přístroje válečné (praky berany atd.). Přeměnou ústavy republikánské v monarchii doznalo změny přirozeně i vojsko: k udržení řádu uvnitř státu, jakož i k obraně rozsáhlých hranic zřízeno bylo stálé vojsko, kteréž čítalo za císaře Augusta na 450.000 mužů.

Ve vojenství starých Germánů vystupuje záhy již rozdíl všeobecné výzvy všech svobodných a zbraně schopných občanů (t. zv. bannus vojenský) oproti družinám, nebo-li komitátům; jmenovitě synové nemající dědictví žádného sestupovali se rádi v družinu (komitatus) a takovéto družiny sloužily jakožto vycvičená, stále pohotová moc branná nejen v soukromých válkách svého pána, nýbrž zhusta též za žold nebo smluvenou mzdu. Válečnictví postupovalo stejnoměrně s občanskou ústavou, a jako svoboda allodiální a lenní zřízení střídavě mezi sebou o přednost zápasily nebo vedle sebe trvaly až konečně nadobro pronikla soustava lenní, tak podobně i bannus vojenský a vojsko lenní po jistou dobu o výhradné uznání své zápolily, až konečně v boji tom vítězství dobyla si vojska lenní.

Ztroskotáním se států starověkých rozpadlo se i válečnictví, nepozvednuvši se ještě ani v prvních stoletích středověku. Teprve výpravy křižácké (ve 12. a 13. století) zplodily první sítě vzkvétajícího válečnictví. Nové stadium rozhodného pokroku vojenství zahájeno pak vynalezením, pokud se týká upotřebením střelného prachu, jakkoli všeobecně počalo se užívatí palných zbraní a polních děl teprve v 17. století, kdy podařilo se vědám technickým pořídití zbroj lehčí a příručnější. I disciplína a taktika pokročila výše a armády záležely protivou k námezdným, různorodým vojskům dob dřívějších z mužstva spíše národního. Epochálními událostmi ve vývoji umění válečného jest jmenovitě: první užití palných děl Maury granadskými (r. 1331), zavedení ručnic s doutnáky (lunty) v Německu a Italii (r. 1378), vynalezení pum (r. 1434) zřízení prvních stálých trup (compagnies d'ordonnance) Karlem VII., francouzským králem (r. 1446), zřízením svobodných střelců (Franc = archers) ve Francii (r. 1448), vynalezení německého zámku do pušek (t. zv. zámek s kolečkem) v Norimberce (r. 1517). Zdrojem ku vývoji vyšší taktiky bylo zřízení pravidelně organizovaných, ozbrojených a uniformovaných pěších vojsk, výsledek to častých bojů mezi Karlem V. a Františkem I. Válka třicetiletá, španělská válka o dědickou posloupnost, války turecké a válka sedmiletá přispěly znamenitě k dalšímu rozvoji válečnictví zejména skutečnou praxí a zkušenostmi tu nabytými a pak talenty vojevůdců, kteříž ve válkách oněch se objevují. A ještě více tomu tak bylo od dob revoluce francouzské, kteráž v celé Evropě vyvolala ony války, kde téměř veškery mocnosti evropské musily si vybojovati velké zájmy bytí nebo nebytí svého, kde nepostačovaly již stávající síly branné a kde do vojska národ zařadován býti musil. Myšlenka svobodného rozvoje poprvé opět v Americe hlásaná ujala se zejména ve Francii, boj a válka staly se věcí národní, pojmy »národ« a »vojsko« nerozlišovány. Zastaralá zařízení vojenská s veškerými stinnými stránkami svými nedala se více udržeti; válečnictví a vojsko nabyly nových forem a za zákon povýšena zásada: »Co občan, to voják«. Stará taktika padla a nová soustava na její místo vstoupila. Tím, že povinnost branná prohlášena u hlavních evropských mocností vojenských za povinnost všeobecnou (munus publicum), docíleno toho, že nyní bylo lze jíti do boje s četami náležitě silnými.

Rakousko-uherské válečnictví a vojenství kráčelo co do rozvoje svého téměř stejnoměrně s ostatními státy evropskými a všeobecný dějinný vývoj platí téměř bezvýjimečně i pro Rakousko-Uhersko. R. 1809 zrušeny systém verborací a žoldácký, zavedena konskripce a spojená s tím všeobecná povinnost branná všech občanů státních, a jen šlechtě a vyšším stavům přiznána četná ulehčení i osvobození. Při tom dopouštěl se výkup i delší kapitulace (= doba služby vojenské). Tento systém branný stanovící povinnost sloužiti po 8 let v řadě a 2 roky v záloze potrval až do r. 1866 a zrušen byl nadobro r. 1868, kdy zavedena všeobecná povinnost branná.

V Uhrách dál se vývoj soustavy branné podstatně rozdílným způsobem, nežli v západních zemích evropských. Základem povinnosti vojenské byla tu občasná výzva, jejíž oporou náležitě silnou nemohli býti ovšem cizí žoldáci najatí korunou nebo jednotlivými magnáty. Vpádem Turků zničeny poslední zbytky uherské moci válečné; osvobození Uhrů od jha tureckého vybojovaly zcela výlučně jen pluky německé a rakouské. Vojenství v Uhrách čekati musilo teprve od dob pozdějších upravení a organisaci; byl tu sice jakýsi druh soupisu (konskripce), pokud se nařizovalo obcím dodávati určitý počet branců, ale vedle toho udrželo se svobodné verbování a všeobecná výzva (insurrekce). R. 1850 zavedena v Uhrách soustava branná v Rakousku stávající, až konečně též r. 1868 v Uhrách zákonem zavedena všeobecná povinnost branná. (Viz čl. »Povinnost branná«).

II. Pojem vojska dle branné a vojenské ústavy platné v mocnářství rakousko-uherském.

Ve smyslu ústavy této označujeme slovem »vojsko« vůbec veškeru válečnou moc na pevnině (moc válečná na moři nazývá se obyčejně loďstvem, správněji však válečným námořnictvem, protivou k námořnictvu obchodnímu, komerčnímu) vedle osobností a materiálu potřebných k výzbroji, opevnění, správě a vedení. Důsledkem zcela zvláštní ústavy branné však, naprosto rozdílné od jiných ústav států kontinentálních a podmíněné státoprávním dualismem soustátí Rakouska-Uherska, má též slovo »vojsko« zde podstatně rozdílný význam, než jak se ho obyčejně užívá. V širším slova smyslu obepíná vojsko veškeru moc válečnou; v užším slova smyslu (§ 2 zákona bran.) rozumí se »vojskem« toliko ona část, kteráž oběma státům společna jest (st. zákl. zák. ze dne 21. prosince 1867 č. 146 ř. z. § 1 b) a čl. XII. uh. zákona z r. 1867). Veškery skupiny rakousko-uherské moci válečné k vojsku přináležející označovaly se před působností prvního zákona branného z r. 1868 všeobecným, podnes ještě často obvyklým názvem »armáda«. Branný zákon z r. 1868 stanovil rozdělení moci válečné na vojsko a zeměbranu a na rozdíl od zeměbrany užívá pro oba státy na označení moci válečné slova »stálé vojsko«. Platný zákon branný však a branné předpisy znají jedině výraz »vojsko«. I rozuměti jest vojskem ve smyslu rakouského (i uherského) zákona branného onu část moci branné, kteráž má ve svých řadách již v době míru určitý počet (t. č. 297.000 mužů) branců za účelem válečného vzdělávání. Vojsko (protivou k zeměbraně, jež spočívá na soustavě kvádrové čili kmenové) má v době míru téměř polovinu stavu válečného a jest rozčleněno a zorganizováno zřetelem ku případnému použití ve válce v rozdílné druhy zbraně (pěchota, jízda, dělostřelectvo), v rozličné části a ústavy a tvoří jádro veškeré branné moci ve státu důsledkem toho, že dostává se brancům u vyšší míře zdatnosti válečnické delší službou ve svazku trupovém.

III. Rozčlenění vojska (v širším slova smyslu).

1. Vojsko a válečné námořnictvo povolány jsou k obraně obou státních území mocnářství před vnějšími nepřáteli a k zachování pořádku a bezpečnosti uvnitř (§ 3 zák. bran. ze dne 11. dubna 1889 č. 41 ř. z. a § 3 čl. VI. uh. zák. z r. 1889 o moci branné).

2. Zemská obrana (zeměbrana) určena jest k tomu, aby ve válce podporovala společné vojsko a hájila zemi uvnitř, v čas míru povolána jest výmínečně též k udržování pořádku a bezpečnosti uvnitř (§ 4 zákonů branných). Zemští střelci v Tyrolsku a Vorarlberku tvoří integrující část zemské obrany a jsou jako ona povoláni ve válce býti podporou stálého vojska. Zemští střelci jsou zásadně určeni k obraně země a lze jich dle toho použítí za zemskými hranicemi jen potud, pokud toho žádají místní pohraniční poměry a strategické obhajování země. Uherská zemská obrana může býti výjimečně volána i za obvod zemí koruny uherské; k tomu však potřebí jest opatření zákonodárné moci (§ 2 čl. V. uh. zák. z roku 1890 o zemské obraně).

3. Náhradní záloha nahrazovati má úbytek vzcházející ve válce ve společném vojsku a v zemské obraně (§ 5 1. věta shora cit. obou zákonů branných).

4. Domobrana určena jest k tomu, aby ve válce podporovala společné vojsko, válečné námořnictvo a zemskou obranu (§ 6 shora cit. zákonů branných). Rakouská domobrana smí býti do služby vyzvána toliko ve případě a po dobu válečného ohrožení nebo vypuknutí války.

5. Moc pozemní třídí se dle rozdílného věcného určení svého a ozbrojení ve čtvero druhů zbraní: v pěchotu, jízdu, dělostřelectvo a trupy technické; k tomu druží se trupa zdravotní a vozatajstvo. Celá moc pozemní tato rozdělena jest na 16 vojenských okresů teritoriálních.

6. Vojsko rozpadá se v divise trupové, tyto opět v brigády, brigády skládají se zase z pluků, pluky záleží z praporů, pokud se týká z divisi (tak tomu jest u jízdy), prapory konečně rozpadají se v setniny a divise ve švadrony, pokud se týká v batterie (u dělostřelectva); postupné toto rozdělení ovšem nehodí se na veškeré druhy zbraní a má platnost předkem jen, pokud jde o druhy hlavní (pěchota, jízda). Zemská obrana sestává z pluků, dále z praporů, pokud se týká, z divisi (u jízdy), konečně ze setnin resp. ze švadrón. Domobrana rozděluje se teprve u příležitosti výzvy.

7. Moc námořní organisována jest zvláštním způsobem, přizpůsobeným zvláštním poměrům; organisace tato liší se naprosto od vylíčené svrchu organisace vojska pozemního. Ve smyslu citovaných zákonů náleží tedy k vojsku všechny ony trupové sbory a ústavy, kteréž podřízeny jsou říšskému (společnému) ministerstvu války. Rakousko-uherské vojsko záleží tedy z tělesných stráží, z nejvyššího vojenského dvoru soudního, z vojenského vrchního soudu, z generálního štábu, z generálních inspektorátů, z apoštolského polního vikářství s veškerým vojenským duchovenstvem různých ritů, z 15 sborových (a zároveň teritoriálních vojenských) velitelstev, z 36 trupových divisi pěchoty a 4 trupových divisi jízdy, z 96 pěších, 21 jízdních a 14 dělostřeleckých brigád, ze 110 okresních doplňovacích velitelstev, ze 102 pěších pluků a ze 4 bosensko-hercegovských pěších pluků, ze 4 pluků tyrolských myslivců, ze 26 praporů mysliveckých; z 15 pluků dragonů, 16 pluků husarů a 10 pluků hulánů; ze 14 sbo-

rových pluků dělostřeleckých a z 42 divisijních pluků dělostřeleckých; ze 6 pluků dělostřelectva pevnostního a ze 3 samostatných praporů dělostřelectva pevnostního a z jedné divise pohorských baterií; dále dlužno sem počítati veškero technické dělostřelectvo, 15 praporů zákopníků, pluk železniční a telegrafní, 3 pluky vozatajstva, technické vojenské družstvo (komité), 44 ženíjních a vojenských ředitelstev stavebních, 12 velitelstev pevnostních, 2 velitelstva městská a 45 místních velitelstev, 52 soudů garnisonních (posádkových), 5 soudů gardových a 2 soudy pro akademie vojenské; dále 10 posádkových přepraven, vojenské velitelství trupy zdravotní, vojenské zdravotní družstvo (komité), 26 posádkových nemocnic a 11 posádkových lékáren; 4 skladiště oděvní, 4 komise pro odvod koní a 3 skladiště odvedených koní (t. zv. remont), 60 vojenských zásobních skladišť, 14 kadetních škol pro pěchotu, dále kadetní školy dělostřelecké, jízdní a zákopnické; vojenský sirotčinec, 4 vojenské nižší reálky a 1 vojenská vyšší reálka; obě vojenské akademie, 7 rozličných odborných škol a kursů; 4 vychovatelny dívčí; vojenský zeměpisný ústav, 4 vojenské lázně a léčebny, 5 vojenských invalidoven, vojenská intendatura, vojenská oddělení účetní a kontrolní, úředníci registratury a konečně vojenské trestnice. Dále přináležejí k vojsku, ale jen v ohledu vojenské disciplíny a správy: bosensko-hercegovský sbor četnický, sbor vojenské policie strážní, vojenská justiční stráž ve Vídni a oddělení vojenských hřebčincův.

IV. Správa vojska.

Vrchní moc rozkazů přísluší nad vojskem císaři, jenž válku prohlašuje a uzavírá mír; jemu výhradně náleží vydávati veškerá nařízení co do správy, vedení a organisace vojska; nařízení tato provádí zodpovědný společný ministr války, jemuž jsou potřebné pomocné orgány dílem přiřaděny (koordinovány) — jako přednosta (chéf) generálního štábu, oba generální inspektoři trup, nejvyšší vojenský dvůr soudní — dílem jsou mu podřízeny veškeré ostatní úřady a orgány. K vyřizování záležitostí vojenských jsou povolány dále úřady, velitelstva a štáby. K úřadům počítají se všechny správní orgány, k velitelstvům náležejí ony orgány vojenské, kteréž povolány jsou vésti a disponovati vojenskými oddíly a ústavy vojenskými, štábům přináležejí pak opatřovati zvláštní službu (vědeckou a technickou).

V. Povolování branců, zákonodárství o plnění branné povinnosti, opatření o ubytování, zaopatření a zásobení příslušníků vojska, upravení jich občanských poměrů a práv i závazků se službou vojenskou nesouvisejících náleží však v kompetenci říšské rady, pokud se týká, v kompetenci uherského říšského sněmu a zastoupeny i prováděny jsou zmíněné právě záležitosti rakouským, resp. uherským ministrem zemské obrany ve shodě s říšským ministrem války (viz čl. Odvod vojenský a roční kontingent nováčků, Úřady vojenské, Povinnost branná, Velitelství okresní doplňovací).

Volby do rady říšské viz Řád volební do rady říšské.

Volby do sněmů zemských viz Ústavy zemské.

Volby do zastupitelstva obecního viz Řády volební obecní.

Volby do zastupitelstva okresního viz Okresy.

Volnost stěhování.

Mezi politickými snahami po svobodě národů civilisovaných vynikal zvláště požadavek, aby zákon zaručil jistá práva svobody jednotlivci, jako